

А. С. Субін-Кожевнікова
*аспірант кафедри містобудування та архітектури
Вінницького національного технічного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИБУТКОВИХ БУДИНКІВ М. ВІННИЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація: у статті проаналізовано етапи розвитку прибуткових будинків кінця ХІХ – початку ХХ століть, та їх вплив на формування історичного ареалу міста Вінниці. Досліджено основні стилістичні напрямки в оформленні фасадів прибуткових будинків, з метою збереження цінності історичної забудови.

Ключові слова: прибутковий будинок, стилістичне вирішення, головний фасад, дворовий фасад, історизм, еkleктика, модерн.

Постановка проблеми. Зміна соціально-економічних реалій кінця ХІХ – початку ХХ століття зумовлює швидке зростання кількості населення Вінниці. Як вирішення проблеми виниклого дефіциту житлових площ, з'являються доступні та зручні прибуткові будинки. Різні по стильовій приналежності, вони сформували особливий колорит історичного центру міста.

З приходом радянської влади, прибуткові будинки було націоналізовано і знищено як вид житлової одиниці. У ході ремонтних робіт, часто спрощувались або знищувались деталі екстер'єру, які не відповідали новій ідеології. Тому для подальшого збереження автентичності історичних будівель, необхідно детально дослідити та систематизувати їх архітектурні особливості.

Аналіз публікацій та досліджень. Аналіз стильових особливостей прибуткових будинків Вінниці було проведено спираючись на низку опублікованих видань та статей таких авторів, як Царенко С. Г. [7], Бируля О. [5], Денисова Л. М. [4], Єсюнін С. М. [3] Також були досліджені матеріали Вінницького обласного архіву. [8]

Мета статті. Дослідити фактори, що вплинули на формування унікальних композиційних та стильових вирішень прибуткових будинків Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ століття. Проаналізувати морфологію архітектурних форм, з метою подальшого їх збереження.

Виклад основного матеріалу. За визначенням, прибутковий будинок – це багатоквартирний житловий будинок, збудований для здачі квартир у найми, з метою отримання прибутку. Як правило, це були багатопверхові, вертикально членовані споруди, з плануванням коридорного, секційного,

зального та змішаних типів. Унікальність таких споруд полягає в раціональному поєднанні житлової функції з торгівельно-розважальною. Ще однією особливістю прибуткових будинків була значна відмінність в оздобленні між лицьовим та бічними фасадами. Головний фасад був яскраво виражений в межах поширених стилів, дворові фасади були більш стриманими в оздобленні, або зовсім без прикрас. [1]

Прибутковий будинок, як вид житлового будівництва, сформувався в Європі наприкінці XIX століття, як рішення проблеми нестачі житлових площ для зростаючої кількості населення. Саме такі будинки стали основним типом житла для середнього класу у великих містах України, зокрема і у Вінниці. [2]

Знаковою подією для Вінниці, що суттєво вплинула на розвиток міста кінця XIX, стало будівництво у 1870 році залізниці Київ – Балта – Одеса. Розвиток залізничного транспорту, ріст промисловості, поліпшення якості житла привели до збільшення населення. Так у 1895 році число жителів міста складало 26073 чоловік, а у 1902 році вже 35078 чоловік. [3]

Попри зростання економіки та інженерно-технічних можливостей, Вінниця кінця XIX століття являла собою занедбане містечко з поодинокими кам'яними будинками, без чіткого планування та благоустрою. Щільна забудова центральної частини міста ремісниками, крамарями, службовцями та рантє формує неоднорідний архітектурний ландшафт міста. [4]

Лише з початком XX століття відбуваються важливі зміни в архітектурному образі міста, коли на посаду міського архітектора було призначено цивільного інженера Г. Г. Артинова.

Значне місце серед новобудов того періоду зайняли прибуткові будинки, проекти яких тепер погоджувались на засіданнях Міської Думи. Як писав у своїй книзі дослідник вінницької архітектури О. Бируля: “Двоповерхові та триповерхові прибуткові житлові будинки, вміщаючи багато помешкань, утворюють для Вінниці зовсім новий тип житлобудівництва, що виник лише на початку XX ст. Він характеризує нову добу промислового та фінансового капіталізму, надаючи місту нових рис.” [5]

Незважаючи на незадовільний санітарний стан та відсутність певних житлових зручностей, прибуткові будинки мали велику популярність. Тому ціни за оренду квартир наближались до цін у великих містах. Так квартиру на три кімнати в центрі міста можна було орендувати за 25-30 рублів за місяць. [6]

Прагнення домовласників збільшити прибутковість своїх ділянок, призводило до ущільнення забудови та збільшення поверховості будинку. Як правило, вінницькі прибуткові будинки мали “Г”, “Т” – подібну або прямокутну форму в плані.

На початку ХХ століття Вінниця зберігала риси міщанської архітектури з невиразними формами. Проте копіювання старих форм робиться більш усвідомлено, оздоблення чільних фасадів виконується системно, для задоволення естетичних потреб нових мешканців міста. [5] Прикладом використання еkleктичного стилю з елементами бароко в оформленні головного фасаду є прибутковий будинок Віргіліса по вул. Соборній, 56. Характерними елементами стильового напрямку є такі архітектурні деталі, як лучкові сандрики над вікнами третього поверху та лучковий фронтон. Над прямокутними вікнами другого поверху клинчасті перемички з замковими камнем. Карниз між другим та третім поверхами прикрашена прекрасними маскаронами. Фасад членований вертикально пілястрами з ліпним декором, що надає будівлі витонченості. (рис.1)

Рис. 1. Прибутковий будинок Віргіліса, 1912р. Фото 2016р.

Виразним прикладом оформлення фасаду прибуткового будинку в еkleктичному стилі є будівля Шерра по вул. Соборній, 38. Автор проекту – міський архітектор Г. Г. Артинов. На площині фасаду вдало поєднані елементи архітектурних прототипів ренесансу, бароко та класицизму.

Основним акцентом фасадної частини є еркер, який підтримують міфічні атланти. Головний фронтон має невиразний портик, що завершується витонченим щипцем з люкарнею, та опирається на подвійні симетричні колони. Завершальною прикрасою центральної частини будівлі є купол зі шпилем.

Перший поверх прибуткового будинку рустовано. Вікна другого поверху прямокутні, прикрашені стилізованими наличниками та перемичками із замковим каменем, а третього – мають арочне завершення. Карниз під вікнами другого поверху оздоблено ліпним орнаментом. (рис.2)

а)

б)

Рис. 2. Прибутковий будинок Шерра. Початок ХХ століття:

а) Головний та бічний фасади. Фото 2016р.;

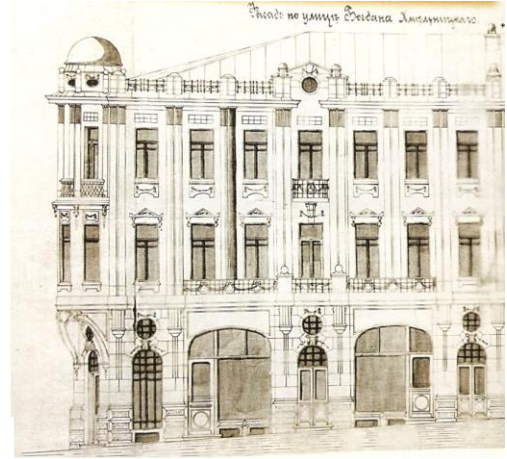
б) Фрагмент паспорту опорядження будинку. За матеріалами УМІА.

В стилі еклектичного модерну на початку ХХ століття будувались майже всі адміністративні, громадські будівлі та будівлі навчальних закладів Вінниці. Риси даного стилю має також прибутковий будинок з рестораном купця та мецената А. Й. Марьянчика по вул. Миколи Оводова, 22. [8] Проте дана будівля, авторства архітектора Г. Г. Артинова, композиційно відрізнялась від інших кам'яних будинків того часу. Зодчий застосував інноваційне для Вінниці рішення фасадів, що виходять на перехрестя, а саме виділив кутову частину будівлі еркером з куполом та шпилем. [7]

Прибутковий будинок вражає своєю неповторністю, яка досягається шляхом композиційного поєднання форм різних стильових напрямів: консольні сандрики, парні напівкруглі пілястри, арочні завершення вікон, русти, ліпний декор та металеві парапети. (рис.3)

Зразком “цегляного” модерну, який прийшов на зміну недовговічному тинькованому оздобленню на початку ХХ століття, є триповерховий прибутковий будинок по вул. Олександра Соловйова, 13.

Архітектурна виразність будівлі була досягнута шляхом використання рельєфної кладки, пластика якої виділялась формою та кольором. Рішення фасаду асиметричне. Вхідна група завершується цегляним фронтоном, що відповідає загальній стилістиці фасаду. Над проїздом у двір, розміщені балкони з металевими перилами. З південного боку, за рахунок складного рельєфу, цоколь будівлі переходить у повноцінний поверх. (рис.4)

а)

б)

Рис. 3. Прибутковий будинок А. Й. Марьянчика, 1913 р.:

а) Головний та бічний фасади. Фото 2016р.;

б) Фрагмент креслень Г. Г. Артинова, 1912 р. [7]

а)

б)

Рис. 4. Прибутковий будинок по вул. Олександра Соловйова, 13.

Початок ХХ століття: а) Презентабельний головний та позбавлений оздоблення бічний фасад; б) Вхідна група будинку. Фото 2016р.

Архітектурне обличчя Вінниці початку ХХ століття сформували не лише тиньковані фасади, але й фасади у силікатній цеглі, яка була неймовірно популярна у Європі того періоду. Намагаючись угнатися за великою буржуазією та аристократією, міщанин - рантє суворо слідкує за модою. Він їздить за кордон, передплачує закордонні журнали, в курсі європейського мистецтва. [5]

Зазвичай силікатною цеглою, яку привозили з волинських цегельних заводів, облицховувались лише головні фасади, оскільки вона була досить

дорога. Попри це, застосування облицювальної білої цегли суттєво позначилося на архітектурних рішеннях вінницьких будівель у стилістиці модерну.

Одним із будинків, оздоблених силікатною цеглою, є прибутковий будинок по вул. Соборній, 52. Новий архітектурний образ був створений завдяки використанню нових форм, що походили з класичних стильових прототипів. Проте пластика значно спрощена та модернізована: пласкі карнизи, ледве помітні пілястри, строгі віконні обрамлення на чолі будинку. Незважаючи на скупість прикрас головного фасаду, будівля виглядає вишукано завдяки цегляним арочним фронтонам, струнким вікнам та металевим парапетах химерної форми. (рис.5)

Рис. 5. Прибутковий будинок по вул. Соборній, 52. Початок ХХ століття:
а) Опоряджений силікатною цеглою головний фасад; б) Позбавлений оздоблення дворовий фасад. Фото 2016р.

Загалом стильові особливості прибуткових будинків Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ століття відповідають загальноєвропейським тенденціям. Зовнішній вигляд будівель формувався загальноєвропейськими класичними засобами, проте архітектурні форми мали дещо змінений, модернізований характер. Нові інженерно-технічні можливості, дали змогу розвивати архітектурну думку в маленькому повітовому містечку, створювати свої виняткові містобудівні принципи у формуванні історичного ареалу міста.

Висновки:

- У даній статті було проаналізовані історико-містобудівні чинники, що вплинули на появу прибуткових будинків у Вінниці періоду кінця ХІХ – початку ХХ століть.

- Досліджена морфологія архітектурних форм, вивчені напрямки розвитку стильових та композиційних вирішень прибуткових будинків, які сформували неповторне урбаністичне середовище центральної частини міста.

- Виходячи з дослідження можна зробити висновки, що архітектурний досвід проектування прибуткових будинків має велике значення для подальшого розвитку і забудови міста.

Список використаних джерел

1. Історія архітектури / Г. Аалтонен; [пер. з англ. М. Кошкіна]. – Х.: Фактор, 2012. – 256 с., іл.
2. Малаков Д. Типи прибуткових будинків. [Електронний ресурс] / Д. малаков // Прибуткові будинки Києва – Режим доступу: http://alyoshin.ru/Files/publika/malakov/malakov_205.html
3. Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія / С. М. Єсюнін. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 336 с., іл.
4. Денисова Л. М. Місто зі скромною принадністю / Загородня Л. М. // Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості. Альманах. – Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ», 2012. – №4. – С. 15-33.
5. Бируля О. В. Архітектурна історія Вінниці / О. В. Бируля – Вінниця: Державна друкарня ім. Леніна, 1930. – 70 с.
6. Вся Винница: литературно-художественный календарь справочник и адресная книга / [сост. Рехлис Е. А., Павлушкова К. А.] – Вінниця, 1911.
7. Царенко С.Г. Звезда Григория Артынова – первого городского архитектора / С.Г. Царенко, Е.В. Солейко – Винница : Нова Книга, 2012. – 320с.
8. Вінницький обласний державний архів, ф. Д-230, оп. 1, спр. 15.

Abstract:

This article analyzes the stages of development of tenement houses between the end of XIX - early XX centuries, and their impact on the historic area of the city of Vinnitsa. The basic stylistic trends in the design of the facades of tenement houses, are analyzed. The goal of preserving the value of historical buildings.

Keywords: apartment house, stylistic decision, the main facade yard facade, historical, eclectic, modern.

Аннотация:

В статье проанализированы этапы развития доходных домов конца XIX - начала XX веков, их влияние на формирование исторического ареала города Винницы. Исследованы основные стилистические направления в оформлении фасадов доходных домов, с целью сохранения ценности исторической застройки.

Ключевые слова: доходный дом, стилистическое решение, главный фасад, дворовой фасад, историзм, эклектика, модерн.